

5. Батоев В. Б., Семенчук В. В. Использование криптовалюты в преступной деятельности: проблемы выявления / Законодательство: состояние и пути совершенствования. *Труды академии МВД России*. 2017. № 2(42). С. 10.

6. Рада нацбезпеки визначить порядок функціонування в Україні ринку криптовалют. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/418306/rada-natsbezpeky-vyznachyt-poryadok-funktsionuvannya-v-ukrayini-rynku-kryptovalyut>.

7. Commonwealth. URL: http://thecommonwealth.org/sites/default/files/pressrelease/documents/P14195_ROL_Virtual_Currencies_D_Tait_V5_LoRes.pdf.

8. Виртуальные валюты: отчет ФАТФ. URL: http://www.eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2016.pdf.

9. Beyond Silk Road: Potential Risks, Threats, and Promises of Virtual Currencies. The United States Senate Committee on Homeland Security and Governmental Affairs, November 18, 2013. P. 21.

10. Подпольные деньги вывели из обращения. URL: <http://www.kommersant.ru/doc/2200186>.

11. Арестован создатель Sheep Marketplace, укравший биткоинов на \$40 млн. URL: <https://coinspot.io/world/arrestovan-sozdatel-sheep-marketplace-ukravshij-bitcoin-na-40-mln/>.

12. Texas State Securities Board cease-and-desist order. URL: https://ru.scribd.com/document/372516170/Texas-State-Securities-Board-cess-and-desist-order?irgwc=1&content=10079&campaign=Skimbit%2C%20Ltd.&ad_group=100652X1574425Xd51d070a8c85e0a0400952a62ffa2331&keyword=ft750noi&source=impactradius&medium=affiliate#from_embed.

13. Уязвимость в системе транзакций между пользователями позволила похитить Bitcoin на \$600 тысяч URL: <http://www.securitylab.ru/news/450258.php>.

14. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/420397/uryadovi-sajty-ssha-i-brytaniyi-zarazyly-kodom-dlya-majningu-kryptovalyut>.

15. Хакери зламали хмарне сховище Tesla і майнили через нього криптовалюту. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/web/cybersecurity/khakeri_zlamali_khmarne_skhovische_tesla_i_maynili_cherez_nogo_kriptovalyutu/.

16. Північнокорейські хакери зламують комп'ютери для майнінгу криптовалют. URL: <http://detector.media/infospace/article/133419/2018-01-02-pivnichnokoreiski-khakeri-zlamuyut-kompyuteri-dlya-mainingu-kriptovalyut-analitik/>.

17. В Ісландії викрадено 600 ферм для майнінгу. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/421915/v-islandiyi-vykradeno-600-ferm-dlya-majningu-bitkojna>.

18. Bitcoin Extortion Group DD4BC Now Targeting Financial Services. URL: <https://www.coindesk.com/bitcoin-extortion-group-dd4bc-now-targeting-financial-services/>.

19. У Луцькому політеху вилучили техніку для майнінгу криптовалюти. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/420269/u-lutskomu-politehu-vyluchyly-tehniku-dlya-majningu-kryptovalyuty>.

20. Хакери пограбували один з українських банків. URL: http://vgolos.com.ua/news/hakery_pograbuvaly_odyn_z_ukrainskykh_bankiv_290499.html.

23. The Criminal Underworld Is Dropping Bitcoin for Another Currency. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-02/criminal-underworld-is-dropping-bitcoin-for-another-currency>.

УДК: 347.94

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

С. О. Чорний, О. І. Антонюк

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання використання електронних доказів в цивільному процесі. Зокрема, проаналізовано проблеми на рівні законодавчого регулювання, що стосуються подання як оригіналів електронних доказів, так і їх копій до суду. Виявлено проблеми щодо порядку та особливостей дослідження електронних доказів, їх оцінки судом, що можуть виникнути на практиці, і запропоновано шляхи вирішення таких проблем.

Ключові слова: доказування, засоби доказування, електронні докази, електронний документ, цивільний процес.

Вступ. Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, активного відкриття та використання нових можливостей обміну інформацією в мережі Інтернет набуває все більш важливого значення достатньо нова форма існування

інформації – електронна. З набранням чинності 15 грудня 2017 року нових редакцій процесуальних кодексів в Україні була здійснена спроба законодавчого врегулювання деяких питань, що стосуються електронних засобів доказування. Зокрема, електронні докази були визнані самостійним засобом доказування як у цивільному, так і в господарському та в адміністративному процесі.

Однак, попри такі позитивні зрушення, у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК) й досі недостатньо врегульовані питання, що стосуються порядку подання оригіналів та копій електронних документів, порядку та особливостей дослідження й оцінки таких доказів судом. Нечітке та неповне законодавче регулювання висвітлених проблем може призвести до неоднозначної судової практики та ускладнить цивільне судочинство з використанням електронних доказів. Зазначене обумовлює необхідність наукових досліджень, а також більш чіткого й повного законодавчого врегулювання застосування електронних доказів у цивільному процесі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми застосування електронних доказів у цивільному процесі досліджували, зокрема, такі науковці як А. Т. Боннер, А. П. Вершинін, О. Воронюк, К. Б. Дрогозюк, А. С. Каламайко, Ю. С. Павлова.

Мета статті полягає у висвітленні проблемних питань, пов'язаних із застосуванням електронних доказів у цивільному процесі, зокрема питань щодо порядку та особливостей подання, дослідження та оцінки електронних доказів у цивільному судочинстві, а також у розробці пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Поняття «електронні докази» набуло поширення ще у 70-х роках ХХ століття з появою так званих «машинних документів». Але у ті часи «машинні» документи фактично ототожнювались з письмовими доказами, адже вони нічим не відрізнялись від звичайних документів, які виготовлялись друкарським способом на папері. Сьогодні зі стрімким розвитком мережі Інтернет та різноманітних інформаційно-телекомунікаційних систем сучасні електронні носії можуть містити будь-яку інформацію, не лише у вигляді тексту. Зокрема, це може бути графічна, звукова, аудіовізуальна, власне текстова інформація, а також будь-яке їх поєднання.

Такий високий рівень розвитку інформаційних технологій спонукав законодавця до надання електронним доказам статусу самостійного засобу доказування нарівні з «традиційними» засобами (письмовими та речовими доказами, показаннями свідків і висновками експертів) шляхом запровадження до процесуальних кодексів низки положень щодо цього засобу доказування. Не став виключенням і чинний ЦПК.

Безумовно, запровадження у ЦПК такого нового самостійного засобу доказування як електронний доказ є позитивним явищем, адже воно дає змогу уникнути певних проблемних питань, що раніше виникали у судовій практиці з огляду на нормативну неврегульованість використання таких джерел доказової інформації.

Як зауважує О. Воронюк, під час дослідження цифрової інформації через відсутність у процесуальних кодексах такого виду доказів як електронні, суди були змушені відносити звуко- та відеозаписи до речових доказів, а електронне листування, електронні документи – до письмових [1, с.12].

Так, відповідно до частини 1 статті 100 ЦПК електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [2].

О. Воронюк вважає таке визначення прогресивним, оскільки воно містить широкий перелік видів електронних доказів і джерел інформації, який не є вичерпним, що важливо,

зважаючи на стрімкий технічний прогрес і появу нових видів електронних доказів і джерел, на яких такі докази можуть зберігатися [1, с. 12].

Слід погодитися з тим, що наведене визначення поняття «електронні докази» є досить широким і вдалим, адже містить невичерпний перелік видів електронних доказів і джерел їх зберігання.

Однак, крім позитивних моментів законодавчого врегулювання електронних доказів, існує ще низка недосконало врегульованих практичних питань їх використання учасниками справи. Розглянемо ці проблеми детальніше.

Подання електронних доказів. Відповідно до частини 2 ст. 100 ЦПК електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу [1, с. 12].

Подібна норма закріплена у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг». Так, згідно зі ст. 7 згаданого Закону електронна копія електронного документа засвідчується у порядку, встановленому законом. Копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене у порядку, встановленому законодавством [3].

Аналізуючи чинне законодавство України, слід констатувати, що порядок засвідчення як електронної копії електронного доказу, так і його паперової копії, законом не передбачений.

Тому в процесі подання до суду як доказу інформації з мережі Інтернет або на електронних носіях, виникає питання щодо належності та допустимості таких доказів. Засвідчувати копії електронних документів могли б нотаріуси. Однак, Законом України «Про нотаріат» і Правилами вчинення нотаріальних дій нотаріусами України прямо не передбачена можливість засвідчення копій електронних документів.

На думку Ю. С. Павлової, зміст електронних документів мав би посвідчуватись незалежним учасником цивільно-правових відносин, який наділений спеціальною компетенцією забезпечувати достовірність юридичних фактів. З огляду на відсутність особистої зацікавленості у нотаріуса та наявність спеціальної компетенції у суду було б достатньо підстав вважати такий доказ допустимим і використовувати його під час розгляду справ. Наприклад, надання до суду роздруківки сторінки з Інтернет-сайту, на якому розповсюджено недостовірну інформацію, є недопустимим доказом, адже суд не має прямої процесуальної можливості оглянути відповідну сторінку в Інтернеті та перевірити достовірність наданої інформації. У той же час залучення нотаріуса дозволило б зафіксувати зміст Інтернет-сторінки і надати роздруківці з сайту юридичної сили, що дозволило б використати її рівноцінно з іншими доказами [4, с. 78].

Таким чином, враховуючи наявність проблеми засвідчення електронних копій електронного доказу доцільно внести зміни до Закону України «Про нотаріат», доповнивши у статті 34 «Нотаріальні дії, що вчиняють нотаріуси» нотаріальні дії таким положенням: «засвідчують вірність електронних і паперових копій з електронних документів».

Також проблемним є питання: що вважати оригіналом, а що копією електронного доказу?

Відповідно до статті 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». У разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу [3].

З огляду на вищезазначену норму закону, можна виокремити таку суттєву ознаку електронного документа як наявність декількох оригінальних примірників на різних носіях інформації.

Слід зауважити, що питання суттєвих (істотних) ознак електронного документу як засобу доказування у суді є дискусійним у науковій доктрині.

Як зазначав К. Б. Дрогозюк, на відміну від звичайного документа, електронний документ може бути «прочитаний», тобто перетворений у форму доступну для сприйняття людиною, лише за допомогою технічних засобів або спеціальних програм [5, с. 61]. Таку природу електронних доказів потрібно враховувати суду при їх дослідженні та оцінці. Тобто відтворена на папері копія такого доказу не буде визнаватись оригіналом електронного доказу, а лише його паперовою копією.

Особливу природу мають такі електронні докази як звуко-, відеозаписи, цифрові зображення, примірники яких є однаковими на всіх джерелах інформації, де вони зберігаються. Тому такі види електронних доказів не можуть мати електронних копій та є оригіналами незалежно від кількості примірників.

Однак, у даній ситуації необхідно звернути увагу на такий момент. Якщо відео-, звукозапис чи цифрове зображення завантажені на будь-який веб-сайт з мережі Інтернет, то файл, створений в подальшому шляхом копіювання з такого сервісу на інший технічний засіб (оптичний диск, карту пам'яті тощо) є електронною копією такого електронного документа.

Як зазначав, А. Ю. Каламайко фактичні дані щодо обставин справи часто існують у електронній та у паперовій формі, і та сама або схожа інформація може існувати в обох формах. Зображення, наприклад, можуть існувати у вигляді друкованої копії або в електронній формі. У зв'язку з розмаїттям електронних форм існування інформації вбачається необхідним впровадження обов'язку для сторони, яка надає інформацію в такій формі, перетворити її в розумно доступну для використання [6, с. 128].

Таким чином, законодавцем не визначені критерії того, який електронний доказ є оригіналом, а який – копією. При цьому, оригінали таких доказів, як і копії, найчастіше будуть розміщені на сторонніх пристроях, таких як карти пам'яті, диски, дискети тощо.

З огляду на це, сьогодні перед юристами-практиками постає питанням: чи буде вважатися оригіналом відеозапис чи звукозапис, поданий на оптичному диску або іншому носії, якщо він був скопійований з Інтернет-серверів Youtube чи Facebook і був зроблений у прямому ефірі? [1, с. 12; 7]. Це питання залишається на сьогодні не вирішеним.

Вважаємо, що саме той відеозапис, який був збережений на Інтернет-сервері, і є оригіналом, адже саме там з'явився перший примірник цього відео- чи аудіозапису, і цей Інтернет-сервер є його першоджерелом. Подальше копіювання на оптичний диск є створенням копії даного відеозапису за допомогою технічних засобів. Пояснити це можна тим, що відеозапис на Інтернет-серверах завантажується у тій якості, в тому форматі та за тими параметрами, які встановить особа, яка завантажує таке відео (здійснює прямий ефір). Подальше копіювання такого відео чи аудіо може передбачати його завантаження на різні пристрої, використовуючи зовсім інші параметри, відмінні від тих, які були задані автором відео в Інтернеті.

Таким чином, для врегулювання суперечностей доцільно доповнити ЦПК статтею 100-1, в якій визначити поняття «оригінал електронного доказу» та «копія електронного доказу» таким чином:

«Стаття 100-1. Оригінал і копія електронного доказу

1. Оригінал електронного доказу – це інформація в електронній формі, зокрема електронний документ, що має набір обов'язкових реквізитів та (або) властивостей, що робить таку інформацію неповторною та відмінною від інших подібних електронних доказів. Графічні (цифрові) зображення, відеозаписи та звукозаписи, що зберігаються на різних електронних носіях інформації, використовуються як оригінали електронних доказів та не можуть вважатися електронними копіями, крім випадків, коли першоджерелом виникнення таких об'єктів є мережа Інтернет (створені безпосередньо у мережі Інтернет).

2. Копія електронного доказу – створений електронними (цифровими) засобами або відтворений візуально на папері примірник електронного доказу, що відповідає оригіналу та засвідчений у встановленому законом порядку.

3. Положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» щодо оригіналів та копій електронних документів можуть застосовуватись до електронних доказів у частині, не врегульованій цією статтею.»

Іншою проблемою є високий ризик підробки електронних доказів, що ставить під сумнів їх достовірність. О. Т. Боннер вважає, що суттєвим недоліком електронного документообігу, як і інформації в електронній формі в цілому, є легкість внесення до нього змін і, як наслідок, відсутність упевненості у достовірності отриманого електронного документа [8, с. 511]. А. Ю. Каламайко зауважує, що неможливо не врахувати наведені недоліки електронної форми при оцінці достовірності інформації. Однак недоречно розглядати інформацію в електронній формі як недопустиму з мотивів її можливої фальсифікації. Підпис і печатка, якими посвідчуються традиційні документи, у сучасних реаліях також не можуть бути гарантією незмінності документів [6, с. 130].

На нашу думку, в умовах швидкого темпу розвитку комп'ютерних технологій та з появою різноманітної кількості нових програм, інформацію в електронній формі дедалі легше підробити, спотворити або навіть знищити, що унеможливить або суттєво утруднить процес дослідження та оцінки електронних доказів судом. Внаслідок цього, суд може прийняти до уваги недостовірний доказ і неправильно встановити обставини справи. Дана проблема лише частково врегульована ЦПК шляхом закріплення такої підстави для перегляду справи за нововиявленими обставинами як фальшивість електронних доказів. Однак, у ЦПК не міститься механізму захисту електронних доказів від підробки або знищення. Частково це може бути здійснено за допомогою інституту забезпечення доказів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було окреслені деякі проблемні питання, пов'язані з порядком подання, дослідження та оцінки електронних доказів у цивільному судочинстві та запропоновано внесення змін до деяких законодавчих актів з метою їх усунення, зокрема:

1) враховуючи недостатню нормативну урегульованість порядку засвідчення електронних копій електронного доказу, обґрунтована доцільність доповнення у статті 34 Закону України «Про нотаріат» переліку нотаріальних дій, що вчиняють нотаріуси, такою дією як засвідчення вірності електронних та паперових копій з електронних документів;

2) враховуючи недосконалу визначеність у законодавстві понять «оригінал електронного доказу» та «копія електронного доказу» та з метою уникнення суперечностей, які можуть виникнути на практиці щодо розуміння цих понять, обґрунтована доцільність доповнення ЦПК статтею 100-1 під назвою «Оригінал та копія електронного доказу» такого змісту: «1 Оригінал електронного доказу – це інформація в електронній формі, зокрема електронний документ, що має набір обов'язкових реквізитів та (або) властивостей, що робить таку інформацію неповторною та відмінною від інших подібних електронних доказів. Графічні (цифрові) зображення, відеозаписи та звукозаписи, що зберігаються на різних електронних носіях інформації, використовуються як оригінали електронних доказів та не можуть вважатися електронними копіями, крім випадків, коли першоджерелом виникнення таких об'єктів є мережа Інтернет (створені безпосередньо у мережі Інтернет). 2. Копія електронного доказу – створений електронними (цифровими) засобами або відтворений візуально на папері примірник електронного доказу, що відповідає оригіналу та засвідчений у встановленому законом порядку. 3. Положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» щодо оригіналів та копій електронних документів можуть застосовуватись до електронних доказів у частині, не врегульованій цією статтею.»;

3) з метою вирішення проблеми високого ризику підробок електронних доказів, що ставить під сумнів їх достовірність, обґрунтована необхідність запровадження у ЦПК механізму захисту електронних доказів від підробки або знищення. З цією метою параграф

8 «Забезпечення доказів» глави 5 розділу I ЦПК може бути доповнений статтею 116-1 «Порядок забезпечення електронних доказів».

Анотація. В статті розглядаються проблемні питання застосування електронних доказів в цивільному процесі. Зокрема, проаналізовані проблеми на рівні законодавчого регулювання, що стосуються подання оригіналів електронних доказів, так і їх копій в суд. Виявлені проблеми порядку і особливостей дослідження електронних доказів і їх оцінки судом, які можуть виникнути на практиці, і запропоновані шляхи вирішення таких проблем.

Ключові слова: доказування, засоби доказування, електронні докази, електронний документ, цивільний процес.

Abstract. The article deals with the problem issues of electronic evidence in the civil process. In particular, problems at the level of legislative regulation concerning the submission of both the originals of electronic evidence and their copies to the court are analyzed. Problems regarding the order and features of the investigation of electronic evidence and their assessment by the court that may arise in practice and the ways of solving such problems are proposed.

Key words: evidence, means of evidence, electronic evidence, electronic document, civil process.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронюк О. Електронні докази: що вважати оригіналом а що – копією? *Закон і Бізнес*. 2017. № 45 (1343). С.12.
2. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст.436.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. №851-IV (із змінами і доповненнями в редакції від 30.09.2015 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
4. Павлова Ю. С. Особливості збирання і процесуального закріплення електронних доказів в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. №4. С.76–80.
5. Дрогозюк К. Б. Сучасні джерела доказування в цивільному процесі України та Франції. *Право і суспільство*. 2016. №1. С. 52–63.
6. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2(10). С. 127–132.
7. Кодола Б. Електронні докази: регулювання, яке буде складно застосувати на практиці. URL: <http://zib.com.ua/ua/131203-elektronni-dokazi-regulyuvannya-yake-bude-skladno-zastosuvat.html>.
8. Боннер А. Т. Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: монография. М.: Проспект, 2013. 616 с.

УДК 347:612.6

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

А. В. Яцук, Е. А. Писарева

Анотація: стаття присвячена дослідженню правової природи та предмета договору сурогатного материнства. Розглянуто правові аспекти договірних відносин, що виникають у сфері застосування програми сурогатного материнства. Визначено сутність поняття договору сурогатного материнства. Проаналізовано місце договору сурогатного материнства в системі цивільно-правових договорів.

Ключові слова: репродуктивні технології, сурогатне материнство, договір сурогатного материнства, правова природа договору сурогатного материнства, предмет договору сурогатного материнства.

Постановка проблеми. Медичинська наука вже давно працює над проблемою безпліддя та пропонує різні варіанти для вирішення репродуктивних питань. В сучасних умовах одним із рішень вказаної проблеми є застосування такої репродуктивної технології як сурогатне материнство. Воно визначається як допоміжна репродуктивна технологія, один із методів лікування безпліддя, який створює можливість особам, позбавленим здатності природного дітонародження, стати генетичними батьками. Сутність сурогатного